

Д.П. Смолвий,
науковий керівник – канд. юрид. наук, доц. **С.В. Щербак,**
Українська академія банківської справи НБУ

ВСТАНОВЛЕННЯ ІСТИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Істина – це відповідність певних знань дійсності.

Істина (veritas) – це “відповідність ствердження або заперечення якогонебудь співвідношення його дійсній наявності чи відсутності між існуючими співвідношеннями речей, їх ідей і законів”. Істині протиставиться хибне припущення, а прийняття істинного припущення за хибне і навпаки є помилкою. Істина визнається достовірною, коли співвідношення, що стверджується або заперечується, насправді виявляється існуючим чи неіснуючим і підлягає перевірці. Коли перевірка неможлива й істина не може бути встановлена призначеним для цього шляхом, як наслідок отримуємо або вірогідність, або неможливість, або тільки припустимість; замість знання – думку, сумнів, незнання. Критерій достовірності істини, тобто можливість її виявлення перевіркою, є очевидність істини, а рішення прийняти відому думку за істинну чи хибну і покласти її в основу своєї діяльності або відхилити її є переконанням.

Істина – це принцип і ціль цивільного процесу. Акт правосуддя, що суперечить принципу істини, є необґрунтованим, а значить незаконним, таким, що підлягає скасуванню у відповідності з діючими процедурами.

Істина в судовому процесі – відшукуване. Судові процедури відкривають різні шляхи пошуку, рух до істини, тобто судові процедури по своєму впливають на досяжність, але характер істини від судових процедур не залежить.

По відношенню до істини можна виділити дві групи учасників процесу, протилежним чином налаштованих: 1) зацікавлених у встановленні істини; 2) зацікавлених в її приховуванні. Приховати істину і виявити її – дві тенденції процесу, що борються, причому пошук істини ведеться відкрито, а дії по прихованню істини робляться інакше, прикриваються іншими діями, обманом.

Гнучкість в міркуваннях про характер істини, встановлюваної судом, демонструють В.В. Ярков і Ю.К. Осипов, які в своїх вказують, що: “... в питанні про характер істини в цивільному процесі практично важливо не те, чи є вона абсолютною або відносною, а те, що вона є об’єктивною істиною, тобто являє собою відповідність висновків суду, що містяться у рішенні, дійсним обставинам справи”.

Суд при постановленні рішення повинен встановити об’єктивну істину, на думку окремих авторів, тільки в тих межах, в яких це необхідно для виконання покладених на суд завдань. Але якщо суд пізнає явища об’єктивного світу, що виступають обставинами в справі і потребують встановлення для її вирішення, лише в певних межах, то висновки його ніяк не відповідатимуть об’єктивній істині, яка має бути встановлена по кожній справі. Правосуддя виконає покладені на нього завдання тоді, коли воно

здійснюватиметься у відповідності із законом, на основі встановлення об'єктивної істини за фактичними обставинами справи, а не тільки в певних межах і на основі припущення про їх наявність. Чого немає в справі, немає в світі. Рішення повинно бути постановлено на зазначених і доказаних обставинах, а не за покликанням совісті. В рішенні повинні бути наведені обставини справи, встановлені судом доводи, за якими суд відхиляє ті чи інші докази. Порушення принципу об'єктивної істини є безумовно, підставою для скасування рішення.

В цивільному процесі істина встановлена, якщо доказана. Істина в судовому процесі – це перш за все проблема судових доказів і правил доказування. Загальне цивільно-процесуальне правило розподілу між сторонами обов'язку доказування полягає в тому, що позивач повинен довести свої позовні вимоги, а відповідач, що заперечує проти його вимог, зобов'язаний довести свої заперечення. Новий ЦПК не передбачає правової можливості зміни тягаря доказування ані за угодою сторін, ані на розсуд суду. Правила розподілу обов'язків по доказуванню імперативні. Звернення сторони до фактів, які підлягають доведенню іншою стороною, через закон, не тягне за собою переходу доказового обов'язку. Тягар доказування стабільний, він не передається від позивача до відповідача і навпаки. Якщо суддя пропонує стороні довести факт, який згідно із законом в даній цивільній справі повинна доводити інша сторона, така пропозиція судді суперечить загально імперативному правилу, що встановлює порядок розподілу тягаря доказування. Індивідуально правовим актом судді не можна ослабити, змінити або скасувати загальне правило.

Цивілістичні правила розподілу обов'язку сторін по доведенню побудовані за тією ж логікою, що і кримінально-процесуальні, у тому числі, охоплювані формулою презумпції невинуватості. В указаних межах діє презумпція невинуватості відповідача.

Презумпція – припущення, засноване на вірогідності. В праві презумпція означає, що факт визнається існуючим, доки не доведено зворотнє. Це положення умовно приймається за істину за умови, що не доведено зворотнє. Презумпція означає обставину, яку законодавець вважає вірогідною, і тому вона судом, який розглядає справу, може бути ухвалена за дійсне. Фактичне положення, факт, обставина приймається судом за істину без доказів через презумпцію. Процесуальна презумпція завжди спростовна. Презумований факт не може покладатися в основу присудження, якщо суду були надані достатні докази протилежного. За відсутності спростування, а також якщо спроба спростувати щодо даної справи презумований факт виявилася безуспішною (недоказаною або робилася за допомогою недопустимих доказів), презумована обставина приймається судом за істину. Формально юридично воно прирівнюється до доведеного і, проте, поступається йому в гносеологічному аспекті. Визнання факту звільняє іншу сторону від обов'язку доводити його, якщо таке визнання не обумовлено ще якими-небудь обставинами і зобов'язаннями. Інакше кажучи, безумовне визнання факту звільняє іншу сторону від обов'язку його судового

доведення. Безумовне визнання факту-події тому і звільняє іншу сторону від необхідності доводити, що презумується істинність факту, що визнається в судовому процесі. Визнання, обтяжене умовами, також може відповідати дійсності.

Можливе визнання стороною факту, яке не є підставою для звільнення від доведення, оскільки доводити потрібно не тільки факт, що визнається, але і інші пов'язані з ним факти. Не має сили судового визнання факту визнання за межами суду, але це положення має бути досліджено в судовому засіданні в сукупності з іншими доказами. Якщо визнання факту зроблено судом, який надалі не розглядатиме справу, воно буде передано іншому суду, – юридична значущість визнання зберігається. Відсутність спростування факту стороною не означає його визнання. Умовчання стороною відносно юридично значущий факт не може вважатися визнанням і згодою з таким фактом. Визнання спірної дії (акту, події) позбавляє іншу сторону від обов'язку доводити те, що визнано. Визнання спірної події усуває необхідність доводити інше.

Судова практика дозволяє стверджувати, що докази використовуються і на користь, і в шкоду істині. Причому використовувати докази всупереч істині буває легше і переконливіше: судовий процес – гра професіоналів, в свідомості яких правила судового доведення і істина – віджилі категорії. “Процес і істина – ніщо, результат (оптимальний для клієнта) – все”. При такому підході ціль і засоби судового процесу не просто міняються місцями, – проти справжнього, але такого, що має шорсткості і вади доказу сторони, інша сторона виставляє зовні бездоганні неправдиві факти і докази. Професійні фальсифікації, підготовлені свідки, експертні висновки, з підігнаними під потрібний результат початковими даними і висновками, – все це знижує шанси судді розібратися в справі точно, тобто об'єктивно.

Ще проблематичнішим є пошук істини в змагальному процесі, де кожний грає свою роль, але кожний грає проти істини (ситуація спору про право, в якій насправді відшукуване не належить ані першій, ані другій стороні). Ще один аспект проблеми “істина – доказ” пов'язаний з відсутністю у особи, що звернулася за судовим захистом, доказів порушення її прав (іншим суб'єктом).

Виходячи з нерозривного зв'язку істини з доказом, відсутність будь-яких доказів у позивача – при запереченні факту порушення його права відповідачем – означає безперспективність позову (тобто точний прогноз несприятливого для позивача рішення суду).

Зрозуміло, що інтерес позивача буде задоволений, по-перше, на підставі визнання позову у відповідь стороною (рішення на основі визнання відповідачем), по-друге, при досягненні мирової угоди. І рішення, побудоване на згоді відповідача, і мирова угода являють собою судові документи, в яких актами волевиявлення (в першому випадку – відповідача, в другому – обох сторін) як би заповнюється пропуск в доказах. Мировою угодою, як і будь-якою угодою, істина не встановлюється. Істина встановлюється рішенням, ухваленим на основі визнання відповідача. В

основу рішення, окрім визнання відповідача, можуть бути покладені і інші докази, досліджені судом.

Розглянувши і зробивши аналіз даного питання, можна зробити наступні висновки. По-перше, при розгляді цивільних справ у судовому засіданні доцільною була б участь присяжних. Враховуючи рівень їх знань і досвід, що є важливим для справи, можна припустити більш повний розгляд справи. Отже, і більшу вірогідність встановлення істини. По-друге, обмежити укладання сторонами мирових угод, оскільки звернення до мирової угоди не призведе до встановлення істини.

Список літератури

1. Мурадян Є.М. Истина как проблема судебного права. – М.: Юристь, 2004.
2. Юдельсон К.С. Проблемы доказывания в советском гражданском процессе. – М., 1951.
3. Юдельсон К.С. Гражданский процесс. – М., 1972.
4. Штефан М.Й. Цивільний процес. – К.: Ін Юре, 1997.

Смолівий, Д.П. Встановлення істини в цивільному процесі [Текст] / Д.П. Смолівий ; наук. кер. С.В. Щербак // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: погляд у майбутнє : збірник тез доповідей за матеріалами Восьмої науково-практичної конференції студентів (18-22 квітня 2005 р.) та Дев'ятої науково-практичної конференції студентів (27 квітня 2006 р.).– Суми : УАБС НБУ, 2006. - С. 119-123.